

Wprowadzenie

W tybetańskim buddyzmie mahajany istnieją cztery główne szkoły. Początki Ningmapy (*rNyingma*) sięgają VII w. n.e., natomiast w pełni szkoła ta rozwinęła się w IX w. dzięki Guru Padmasambhawie, Siantarakszicie i królowi Trisongowi Detsenowi. W XI w. Marpa Czokji Lodro (*Marpa Ch'os-Kyi Blo-Gros*, 1012-1099) założył szkołę Kagju (*bKa'-rGyud*), a Khon Konczog Gjalpo (*'Khon dKon-mCh'og rGyal-Po*, 1034-1102) zapoczątkował szkołę Sakja (*Sa-sKya*). Założycielem Gelugpy (*dGe-Lugs*) w XIV w. był Dzie Tsonkapa (*rJe Tsong-Kha-Pa*, 1357-1419). Różnice między czterema szkołami w dziedzinie tradycji sutr (*mDo*, pisma powszechne, czyli egzoteryczne) polegają głównie na większym nacisku na poszczególne pisma i sposobach ich interpretacji. Jeśli chodzi natomiast o tradycję tantr (*rGyud*, pisma ezoteryczne, czyli tajemne), Ningmapa posiada wyjątkowe nauki, które zasadniczo zostały sprowadzone do Tybetu, przetłumaczone i rozpowszechnione od IX do XI w. Słyną jako *Stare tantry* (*sNgags rNying-Ma*). Pozostałe trzy szkoły mają wspólne pisma tantryczne, które docierały do Tybetu od XI wieku. Te teksty nazywa się *Nowymi tantrami* (*sNgags gSar-Ma*). Ningmapa jest najstarszą ze szkół i niejako matką pozostałych. Zgodnie z jej tradycją całość buddyjskich sutr i tantr dzieli się na *dziewięć jan* (*Theg-Pa dGu*):

Trzy pojazdy sutr:

1. Śrawakajana (*Nyan-Thos*), hinajana
2. Pratyekabuddajana (Rang-Sangs-rGyas), hinajana
3. Bodhisattwajana (*Byang-Ch'ub Sems-dPa'*), mahajana

Trzy zewnętrzne jany tantr (*Phyi-rGyud sDe-gSum*):

1. Krijajoga (*Bya-rGyud*)
2. Czarjajoga (*sPyod-rGyud*)
3. Jogatantra (*rNal-'Byor rGyud*)

Trzy wewnętrzne jany tantr (*Nang-rGyud*):

1. Mahajoga (*rNal-'Byor Ch'en-Po*)
2. Anujoga (*rJes-Su rNal-'Byor*)
3. Atijoga (*Shin-Tu rNal-'Byor*)

Specyficznymi dla Ningmapy są trzy wewnętrzne tantry, zwłaszcza Atijoga. Różne poziomy czyli jany nie stanowią systemu, który ujmuje sprzeczne teorie albo prowadzi do odmiennych celów. Wszystkie jany odpowiadają procesom rozwoju na tej samej ścieżce. Pośrednio lub bezpośrednio prowadzą one do ostatecznego celu i budzą oświecony stan, stan buddy. Niemniej ci, którzy praktykują, różnią się pod względem przenikliwości intelektualnej oraz swych predyspozycji, a więc niektórzy mogą zacząć od niższych jan i rozwijać się stosownie do własnych doświadczeń. Przeciętny praktykujący zaczyna od niższej jany i nie przerywa praktyki, aż będzie gotów przejść do wyższego treningu. Ludzie obdarzeni wyjątkowo bystrym umysłem i silnymi karmicznymi podstawami z przeszłości mogą bezpośrednio wejść w wyższe jany, takie jak Atijoga, a nawet od razu uzyskać rezultat. Wprowadzanie tak uzdolnionej osoby w powszechny trening byłoby marnowaniem życia, energii i sposobności, lecz jednocześnie zaczynanie od zbyt wysokiego poziomu jest nie tylko bezproduktywne, ale stanowi błąd. Dlatego najważniejsze w kwestii rozpoczynania określonego rodzaju treningu jest zachowanie zdolności realistycznej oceny albo posiadanie mądrego przewodnika.

Pogląd Śrawakajany to urzeczywistnienie braku ja w osobie. Głównym celem realizacji jest wygaśnięcie – własny spokój i szczęście. Praktyka polega na przestrzeganiu dowolnego z ośmiu rodzajów ślubowań jednostkowego wyzwolenia (*So-Thar Ris-brGyad*). Medytacja polega na zachowaniu spokoju umysłu (*Zhi-gNas*) oraz realizacji wglądu (*Lhag-mThong*) czterech szlachetnych prawd (*'Phags-Pa'i bDen-Pa*

bZi) wraz z ich szesnastoma aspektami (*Khyad-Ch'os bChu-Drug*). Rezultat stanowi osiągnięcie ośmiu poziomów (*sKyes-Bu Zung-bZhi Ya-brGyad*), z których ósmy to stan Arhata [Pogromca Wrogów albo Cenny].

W Pratjekabuddajanie pogląd to realizacja braku ja w osobie i w zjawiskach, ale utrzymuje się, że realny jest najkrótszy i niepodzielny moment umysłu. Głównym zadaniem jest osiągnięcie dla siebie i na drodze swych wysiłków stanu Arhata Pratjekabuddy. Praktyka polega na przestrzeganiu którejs z ośmiu grup ślubowań. Medytuje się nad spokojnym wchłonięciem i na cztery szlachetne prawdy wraz z ich szesnastoma aspektami, a w szczególności na dwanaście ogniw współzależnego powstawania (*rTen-'Brel Yan-Lag bChu-gNysis*) po kolei i w porządku odwróconym (*Lugs-'Byung-lDog*). Rezultat stanowi stan Arhata.

Pogląd Bodhisattwajany to osiągnięcie braku ja wszystkich zjawisk. Głównym celem jest poprowadzenie wszystkich żyjących istot do pełni oświeconego stanu buddy. Praktyka polega głównie na rozwijaniu sześciu doskonałości: szczodrości, dyscypliny moralnej, cierpliwości, pilności, kontemplacji i mądrości. Praktyka polega na medytowaniu nad dwojakim brakiem jaźni (*bDag-Med gNysis*) i czterorakiej ścieżce (*Lam-bZhi*) z trzydziestoma siedmioma skrzydłami oświecenia (*Byang-Phogs Kyi Ch'os Sum-bChu rTsa-bDun*). Rezultat stanowi osiągnięcie stanu buddy o dwóch wymiarach (*sKu-gNysis*): ciele bezforemnym dla siebie i ciele formy dla dobra innych.

RÓŻNICE MIĘDZY SUTRAMI A TANTRAMI

Pema Ledrel Tsel¹ wyjaśnia różnice między sutrami i tantrami w następujący sposób (KZZ 21a/4):

1 W tym przypadku (i przy kolejnych cytatach) Pema Ledrel Tsel (lub Tsal) to imię dziewiętnastowiecznego mistrza Khenpo Ngakczunga, a nie poprzedniej inkarnacji Longczenpy. [przyp. red. pol.]

Tsulsum dronme (Tshul-gSum sGron-Me, Nayatrayapradipa, TG 6B/3) mówi:

(Mimo że) cel jest ten sam (jak w sutrach mahajany),
 (To w tantrze) nie ma ignorancji,
 Jest wiele zręcznych metod i mniej trudności.
 Jest ona dla ludzi o błyskotliwym intelekcie.
 Dlatego tantrajana jest najwyższa².

Cel zarówno w tradycji sutr, jak i tantr, jest ten sam – najwyższe osiągnięcie, stan doskonałego oświecenia. (Tantra jednakże) wyróżnia się wyższymi sposobami osiągnięcia (tego celu). Jest to wyższość poglądu wolnego od niewiedzy, wyższość medytacji o wielu zręcznych metodach, wyższość działań wolnych od trudności, oraz osoby – o przenikliwej inteligencji [...].

(1) Jana Przyczyny z Cechami (czyli sutr) stwierdza, że (a) ostateczna natura, prawda absolutna (jest) wolna od rozbudowanych koncepcji ośmiu skrajności, ale nie urzeczywistnia natury jedności sfery ostatecznej i pierwotnej mądrości, taką jaka jest. (W tantrze) po rozproszeniu (niewiedzy) urzeczywistnia się naturę zjednoczenia ostatecznej sfery i pierwotnej mądrości, a zatem w tantrze nie ma ignorancji w kwestii poglądu na ostateczną naturę. (b) Jana Przyczyny z Cechami uważa zjawiska, czyli to, co należy do prawdy relatywnej, za mające naturę współzależnego powstawania podobną do magicznej iluzji (*maya*), występuje jednak ignorancja, ponieważ nie uznaje jeszcze (zjawisk) za ciała (Buddy) i pierwotne mądrości, (uznawszy je jedynie za) nieczyste (jak) magiczne zjawy. Tantra wadżra-jany uznaje, że (wszystko jest): grą ciał (Buddy) i pierwot-

2 Patrz również RT s. 278/2/3.

nych mądrości, czego istotą jest niedualność ostatecznej sfery i pierwotnej mądrości, niedualność dwóch prawd i najwyższego ostatecznego ciała. A zatem (tantra) jest wyższa w kwestii wolności od ignorancji. (2) Medytacja (tantryczna) jest wyższa z powodu dwóch faz: zręcznych metod fazy rozwojowej i mądrości fazy spełniającej. (3) Wyższość działania bez trudności: Jana Przyczyny z Cechami nie posiada takiej ścieżki do oświecenia, na której nie trzeba porzucić pożądaných obiektów. Podczas gdy w tym (w tantrze), przyjąwszy bez porzucania pożądanę obiekty za ścieżkę (treningu), który łatwo i błogo chroni umysł-świadomość, zyskuje się zdolność osiągnięcia stanu Wadźradhary jeszcze w tym życiu i tym ciele. (4) Wyższość osoby o przenikliwym intelekcie: tantra to trening dla wyjątkowych ludzi o najwyższych cechach. Ogólną (cechą) jest wyższość posiadania pięciu rodzajów mocy (*dBang-Po*), które wzbudzają oświecenie. A wyjątkową (cechą) jest mądrość urzeczywistnienia głębokiego poglądu tantry wadźrajany, a także silna wiara w odniesieniu do nieustraszości w wykonywaniu trudnych działań (tantrycznych).

Zarówno w sutrach mahajany, jak i w tantrze, celem jest osiągnięcie oświecenia. Różnice stanowią metody prowadzące prosto do tego celu. W naukach tantr poglądem jest nieoddzielność przyczyny i rezultatu. Przejawienia pięciu zewnętrznych elementów są pięcioma żeńskimi buddami, pięć przejawień pięciu wewnętrznych skupisk to pięciu męskich buddów, chmury myśli to pięć pierwotnych mądrości, a świat istot jest tak samo czysty, jak buddowie i ich krainy.

Ponieważ praktykujący tantrę urzeczywistniają całość zjawisk jako zupełną czystość, to cieszą się wszystkim w tej niepodzielnej istocie dwóch prawd. Ponieważ praktykujący sutry postrzegają rzeczy jako dobre i złe, nie są w stanie przyjąć każdego aspektu zjawisk za podporę treningu, podczas gdy tantrycy potrafią wszystko przekształcić w metody treningu.

Pogląd wewnętrznych tantr, a zwłaszcza Atijogi, to faktyczna nieoddzielność przyczyny i rezultatu. Tak jak w zewnętrznych tantrach można mówić o większej niepodzielności niż w naukach sutr, to wewnętrzne jany tantr są w tej kwestii jeszcze wyższe od zewnętrznych. Dlatego jany sutr uznawane są za jany przyczynowe, ponieważ trening praktykującego tę ścieżkę jest przyczyną dla osiągnięcia celu, czyli rezultatu. Jany tantr nazywa się janami rezultatu, ponieważ przez realizację pierwotnej mądrości, która jest treścią inicjacji (*dBang-Don*), i jest przekazywana podczas inicjacji, tantrycy postrzegają świat i istoty jako Buddów i ich krainy, przez co rozwijają urzeczywistnienie i doprowadzają je do doskonałości. Tantra w krótkim czasie owocuje całkowitym rezultatem dzięki wykorzystaniu stanu trzech kai jako ścieżki przy użyciu głębokich zręcznych metod.

Tantra to ścieżka przekształcania tego, co nieoświecone i emocji w esencję i zasługę buddy. Nie jest to przekształcanie jednej rzeczy w inną, na przykład żelaza w złoto, jak to zrozumieli niektórzy współcześni uczeni. Jest to przekształcanie, oczyszczanie lub doskonalenie (*gNas-Su Dag-Pa*) czegoś, co jest splamione, w jego własny prawdziwy stan.

Nauki tantryczne mogą być rozumiane i praktykowane przez ludzi o wysokiej inteligencji i wspaniałej karmie. Longchien Rabdziam w następujący sposób podsumowuje różnice między naukami sutr i tantr (PK II, 79b/4):

Nauki sutr Bodhisattwajany (lub mahajany) stwierdzają, że (istoty) posiadają esencję buddy (*tathagatagarbhę*). Dzięki esencji buddy jako nasieniu i przy odpowiednich warunkach w ciągu wielu żyć, jakie stanowi trening dwóch nagromadzeń – zasługi i pierwotnej mądrości – ta esencja buddy rozkwitnie, a (w rezultacie) osiąga się pełnię oświecenia stanu buddy. Nazywa się to janą przyczynową, ponieważ utrzymuje ona, że przyczyna i skutek następują jedno po drugim.

Zgodnie z poglądem tantr (w którym przyczyna i skutek są nieoddzielne, *dByer-Med*) esencja buddy jest

naturalnie obecna we wszystkich żyjących istotach, a jej zalety doskonałe, tak jak słońce ze swym światłem, i nazywa się to podstawą oczyszczenia. Osiem świadomości wraz ze zjawiskami [percepcja] przypominają chmury i te zasłony esencji buddy są tym, co należy oczyścić. Inicjacje i medytacje fazy rozwojowej i spełniającej (*bsKyed-Rim* i *rDzogs-Rim*), które powodują, tak jak wiatr rozwiewający chmury, że zaciemnienia zostają oczyszczone, a światło dobrych właściwości łśni jasno, są metodami oczyszczenia. A zatem osiągnięcie absolutnej uniwersalnej podstawy (*Don-Gyi Kun-gZhi*), która jasno łśni, taką jaka jest, niczym słońce, to rezultat oczyszczenia. W tym momencie, jako że nie ma już dłużej poprzednich splamień, chociaż nazwy i nawyki uniwersalnej podstawy zostały przekształcone (w stan buddy i jego szlachetne właściwości), tak naprawdę przejawiają się one bez zróżnicowania czy określonego porządku. W *Tagni* (*brTags-gNylis* z *Tantrij Hewadźry*) jest powiedziane:

Istoty są samym Buddą (w ich prawdziwej naturze)
Lecz ich naturę zasłaniają doraźne zaciemnienia.
Gdy zaciemnienia są oczyszczone, one [istoty] stają się samym Buddą.

Dongag Tenpai Njima wyjaśnia, że według uczonych Ningmapy sutry i tantry nie różnią się w kwestii poglądu pustki, prawdy absolutnej. Różnica między nimi leży natomiast w poglądzie na zjawiska, w prawdzie relatywnej (JG 11a/5):

Zgodnie z poglądem *Ngagjur Ningma*, nie ma różnicy między sutrami i tantrami w kwestii (ich poglądów) na pustkę, sferę ostateczną. Absolutna wielka pustka wiel-

kiej Madhjamaki, absolutna wielka równość wielkiej Mahajogi, absolutna Samantabhadri, mandala tego, jak jest (*Ji-bZin-Pa*), oraz absolutna wielka pierwotna czystość (*Ka-Dag*) Atijogi są bowiem synonimami tej samej prawdy. W ogólnych kanonicznych pismach i komentarzach Ngagjur (*Ningma*), a zwłaszcza w *Ngeszej Dronme Rinpocze* (*Nges-Shes sGron-Me Rin-Po-Ch'e* Miphama) jest powiedziane:

Zarówno wspaniały Czandra(kirti)
ze Szlachetnej Krainy [Indii],
Jak i Rongzom Czoang z Tybetu,
Jednomyślnie i jednym głosem
Dowodzą, że pierwotna czystość (*Ka-Dag*)
to wielka pustka.

Niemniej, jeśli analizować od strony zjawisk: zgodnie z poglądem wspaniałej tradycji Mahajogi, aspekt zjawisk to promienna natura, relatywna prawda wielkiej czystości (*Dag-Pa Che'n-Po*). (Zgodnie z poglądem) Anujogi aspekt zjawisk to Samantabhadra, mandala trzech boskich siedzib (*gDan-gSum*). (Zgodnie z) poglądem Atijogi, (zjawiska) są głębokim przejawieniem podstawy (*gZhi-sNang*), spontanicznie spełnioną mandalą. Poglądy te nie są znane w poszczególnych janach [sutr] i nie występuje tam nawet ich terminologia. A zatem istnieją wielkie różnice między poglądami sutr i tantr (porównywalne do odległości pomiędzy niebem a ziemią).

DEFINICJA TANTR (*RGYUD*)

Termin *tantra* znaczy *ciągłość*. Sogpo Tentar podaje taką definicję (ST 165A/1):

W tantrze *Dordże Tsemo* (*rDo-rJe rTse-Mo*) jest powiedziane:

Tantra znaczy ciągłość.
Samsara jest tantrą,
A nirwana jest późniejszą tantrą (*rGyud
Phyi-Ma*).

Tantra ma trzy aspekty, które polegają na związku między samsarą a nirwaną, kontinuum, które przypomina struny lutni: (a) esencja Buddy jest tantrą podstawy, (b) jedność poglądu i medytacji jest tantrą ścieżki, (c) ciała i pierwotne mądrości są tantrami rezultatu. Jako że (nauki tantryczne) dzięki fazie rozwojowej i spełniającej są jednością zręcznych metod i pierwotnej mądrości, ich brama jest szeroka. W przeciwieństwie do treningu sutry nie ma w nich uciążliwości wyrzeczenia, a dla jednostek o wnikliwym intelekcie trening ten (prowadzi do rezultatu) niesłychanie szybko.

Dzigme Tenpai Nima tak definiuje tantry (RDD 22b/5):

(Osiągnięcia, które) należy urzeczywistnić, są tantrą przyczyny albo podstawy. Tantra zręcznych metod albo ścieżka jest tym, co się realizuje i czym się podąża. (Cel), jaki zostaje w pełni osiągnięty, to tantra rezultatu [...]. Tak oto podstawa, ścieżka i rezultat są połączone w jedno kontinuum. Dlatego nazywa się je *tantrą* [kontinuum]. W *Gju Czima* (*rGyu-Phyi-Ma*) zostało powiedziane:

Tantra oznacza kontinuum –
Przyczyny (podstawy), zręcznych metod
(ścieżki) i rezultatu.

PODZIAŁY TANTR

Zgodnie z linią Ningmapy istnieje sześć klas tantry. Krijajoga, Czarjajoga (Upajajoga) i Jogatantra to trzy zewnętrzne tantry, a Mahajoga, Anujoga i Atijoga (Mahasandhijoga) to trzy wewnętrzne tantry. W tantrze *Rigpa rangszar* czytamy (RR 45b/1):

Wadźrajana posiada dwa (zbiory):
 Zewnętrzne tantry dyscypliny
 Oraz wewnętrzne tantry zręcznych metod [...].
 Zewnętrzne (tantry) mają trzy (podgrupy):
 Krija, Upa i Joga [...].
 Wewnętrzne (tantry) mają trzy (podgrupy):
 Maha, Anu i Ati.

RÓŻNE RODZAJE NAUK TANTRYCZNYCH

Istnieją różne rodzaje pism objaśniających tantry (RDD-8b/6):

Tantry są przedstawiane w pismach (*Lung*), instrukcjach (*Man-Ngag*) i rozumowaniu (*Rigs-Pa*). (a) Pisma: (w przypadku tantry *Guhjagarbhamayajala*) zawierają cztery tantry wyjaśniające (*bSad-rGyud*) oraz późniejsze tantry. (Z tych czterech wyjaśniających tantr dwie pierwsze) dotyczące stopniowych i natychmiastowych metod ścieżki wyzwolenia (*Grol-Lam*) to *Jeszej ningpo* (*Ye-Shes sNying-Po*) oraz *Dordże melong* (*rDo-rJe Me-Long*). Dwie pozostałe tantry dotyczące stopniowych i natychmiastowych metod ścieżki zręcznych środków (*Thabs-Lam*) to *Gjatso* (*rGya-mTsho*) oraz *Thalła* (*Thal-Ba*). Chociaż istnieje wiele interpretacji dotyczących określeń „rdzenne tantry” (*rTsa-rGyud*) i „tantry wyjaśniające” (*bShad-rGyud*), to jednak według Rog Deszeg Ningpo (*Rog bDe-gShegs sNy-*

ing-Po) te tantry, które zostały ukazane wcześniej i stały się tematem wyjaśnień (innych tantr), są rdzennymi tantrami, natomiast te, które pojawiły się później i objaśniają (rdzenne tantry) są tantrami wyjaśniającymi [...]. (b) Instrukcje: są to komentarze i rozmaite pisma (*Thor-Bu*) autorów najwyższej rangi, którzy potrafili nauczać ich dzięki bezpośredniej wiedzy będącej rezultatem osiągnięcia (realizacji) szlachetnej ścieżki anuttaratantry, bądź też mniejszej klasy autorów, którzy mogli interpretować tantry dzięki bezpośredniemu błogosławieństwu bóstw opiekuńczych, lub też autorstwa jeszcze niższej rangi pisarzy, którzy mieli autentyczny przekaz linii instrukcji wcześniejszych dzierżawców wiedzy. Przykładami tych tekstów (w przypadku tantry *Guhjagarbha*) są *Pharkhab* (*sPar-Khab*) i krótki komentarz zwany *Pindartha*, itd., a także *Lamrim* (*Lam-Rim*), *Thugthig* (*Thugs-Thig*) oraz *Tathreng* (*lTa-'Phreng*). (c) Rozumowanie: interpretatorzy głębokich wadźra-treści tantr, którzy są lekkomyślni i w arogancki sposób polegają na logice, potrafią jedynie mieszać własne wymysły z doktryną. Mimo że w takich interpretacjach może być wiele suchej wiedzy w postaci cytatów – „Tak zostało powiedziane w takim-to-a-takim tekście” – nie ma żadnej pewności, że nie przekręcają oni znaczenia tantr w coś innego. Dlatego tak ważne jest uzyskanie własnej pewności (co do znaczenia tantr) i zdolność nauczania rdzennych tantr poprzez właściwe i czyste rozumowanie, w którym polega się na tantrach wyjaśniających i instrukcjach mistrzów.

FAZA ROZWOJOWA I SPEŁNIAJĄCA W TANTRACH

Jany tantryczne różnią się od siebie w kwestii poglądu i technik praktyki, niemniej praktyka dwóch faz jest kluczowa dla każdej z nich. Long-

czien Rabdziam wyjaśnia (SC-II,21a/4):

Faza rozwojowa: dzięki medytacji (czyli wizualizacji) świata zewnętrznego jako siedziby (bóstw itd.) oczyszcza się zwykle postrzeganie zjawisk, takich jak ziemia i kamienie, jako (istniejących prawdziwie) w ich własnej naturze (lub rzeczywistości). Poprzez medytację na istoty jako na męskie i żeńskie bóstwa oczyszcza się przywiązanie do istot jako (istniejących naprawdę) w ich własnej naturze (lub rzeczywistości) i porzuca się przywiązanie oraz nienawiść w stosunku do nich. Przez wizualizację własnych skupisk (*Phung-Po*), elementów (*Khams*) i źródeł (*sKye-mCh'ed*) w postaci bóstw, którymi są w pierwotnym stanie, osiąga się wiele korzyści. Należy do nich oczyszczenie zaciemnień własnego ciała formy (sansk. *rūpakāya*), doprowadzenie do doskonałości nagromadzenia zasługi (*bSod-Nams*) oraz wzbudzenie kontemplacji spokoju (*Zhi-gNas*) [...].

Faza spełniająca: oczyszcza ona nawet aspekt subtelny lgnięcia do medytacji fazy rozwojowej, jak również postrzegania zjawisk jako iluzji. Jako wolna od całej percepcji i koncepcji w rodzaju „to jest tym”, oczyszcza zaciemnienia ciała ostatecznej mądrości (sansk. *dharmakāya*) i doprowadza do doskonałości kontemplację poza pojęciami i nagromadzenie pierwotnej mądrości (*Ye-Shes*). Dzięki skupieniu umysłu jednopunktowo w dowolnej kontemplacji (*dMigs-Pa*) pozostaje się w stanie błogości, przejrzystości i braku myśli, co prowadzi do urzeczywistnienia sensu wrodzonej mądrości, Mahamudry, która jest esencją (*Ngo-Bo*) fazy spełniającej. Aby widzieć prawdziwą naturę taką, jaka jest, po urzeczywistnieniu natury pierwotnej podstawy, natury wadźra-ciała, oraz ostatecznej natury Umysłu, medytuje się na nią. Istnieją dwie metody (treningu w fazie spełniającej, w któ-

rych polega się – odpowiednio – na) własnym ciele albo ciele kogoś innego. (Trening wykorzystujący) własne ciało polega na mentalnym wysiłku, na przykład jodze gorąca, iluzorycznego ciała, snu, świetlistego wchłonięcia, stanu pośredniego i przeniesienia świadomości. Są to właśnie treningi fazy spełniającej, które prowadzą do oświecenia bez polegania na innych. (Trening poprzez metodę) ciała kogoś innego to metoda obrania błogości za ścieżkę jogina, który jest uzdolniony w (jogach wykorzystujących) kanały, powietrze [energii] i esencję.

Gjurme Tsełang Czogdrub tak podsumowuje znaczenie fazy rozwojowej i spełniającej (LNT-1, 92b/3):

Medytacja [wizualizacja i postrzeganie] wszystkich zjawisk bez różnicy jako ciał-buddy bóstw, (w formie czy strukturze) podobnej do zjawisk trzech wymiarów istnienia [światów], w połączeniu z wielkim współczuciem i kontemplacją błogości roztapiania, która powoduje, że trzy ciała buddy dojrzewają (w jednostce), stanowi esencję (*Ngö-Bo*) fazy rozwojowej [...]. Stopień energii/powietrza, umysłu oraz myśli (*rLungs Sems Yid*) w kanale centralnym i bezpośrednio wywołanie błogiej i pustej pierwotnej mądrości jest esencją fazy spełniającej [...]. Etap ćwiczenia [jogi] kanałów, energii i subtelnej esencji oraz etap (ćwiczenia przy pomocy) partnerów (sansk. *mudrā*), które sprawiają, że energie wchodzą, są utrzymywane i rozpuszczają się w kanale centralnym, nie stanowią faktycznej fazy spełniającej, ale jako że powodują jej osiągnięcie, (również) tak się je nazywa.

Trening dwóch faz odnosi się do wszystkich sześciu poziomów tantr. Niemniej w porównaniu z wyższymi tantrami, w niższych faza spełniająca jest niepełna, co dotyczy zwłaszcza zjednoczenia czy też

niepodzielności obu faz. Longczien Rabdziam tak o tym pisze (SC-II, 4b/3):

(W *Jogatantrze* z zewnętrznych tantr) medytuje się kolejno na zręczne metody i mądrość. A zatem (praktykuje się) oddzielnie fazę rozwojową i spełniającą.